

Pamila Gupta

THE RELIC STATE.

St. Francis Xavier and the Politics of Ritual in Portuguese India

Manchester & New York: Manchester University Press, xiii, 266 sid.

År 1961 invaderade den indiska armén den portugisiska enklaven Goa och kolonialmakten gav sig utan strid. Från portugisiskt håll fanns det planer på att ta helgonet Francisco Xaviers kropp med sig när de lämnade landet, men han blev trots allt kvar där han hade legat sedan 1554. Goa hade varit portugisiskt i omkring 450 år, men även efter förlusten inkluderade kolonialväldet områden som Angola, Mozambique, Guinea-Bissau, Kap Verde, Östtimor och Macao; de flesta av dessa skulle bli självständiga på 1970-talet. Nuförtiden är Goa mest känt som badort som lockar backpackers och solturister från hela världen, men den gamla delen har en välbevarad kolonialarkitektur i indo-portugisisk barockstil, inte minst många kyrkor som minner om den tid då staden kallades Goa dourada, det gyllene Goa.

Francisco Xaviers kropp har visats offentligt vid ett stort antal tillfällen sedan den kom till Goa två år efter hans död 1552. Pamila Gupta, historiker verksam i Sydafrika, analyserar fem av dessa tillfällen i sin nyutkomna bok *The Relic State*. Hon använder fallstudierna som titthål för att analysera förändringar i förhållandet mellan kyrka och stat i Goa, och kolonialstyrets utveckling. Gupta ser paralleller mellan Xaviers kropp som relik och Goa som en kvarleva i det krympande imperiet. Gupta är också intresserad av den rituella aktivitet som uppstod kring Xaviers kropp. Varje visningstillfälle karaktäriserar hon med ett ord: incorruption (1554), canonization (1624), secularization (1782), resurrection (1859) och commemoration (1952), vilka på ett tydligt sätt sammanfattar utvecklingen.

Basken Francisco Xavier var en av grundarna av jesuitorden, Jesu sällskap. Han tillbringade ett drygt decennium i Asien från och med 1541. Inledningsvis missionerade han i Goa och på de indiska Fishery-, Malabar- och Travancorekusterna, men senare var Xavier också verksam i Malacca, Moluckerna och Japan, och nådde slutligen till ön Sancian utanför Kina, där han dog. Där blev han också begravd första gången. När han grävdes upp några månader senare ansågs kroppen vara ”inkorrupt”, sällsynt välbevarad, och gav från sig en ”doft av helighet”, ett tydligt tecken på helgonskap. Kroppen fördes till Malacca, där den stannade i fem månader, och sedan vidare till Goa i början av 1554. Staden var vid denna tid juvelen i den portugisiska kronan och ett viktigt kyrkligt centrum, där jesuiterna hade en dominerande

ställning. Vid Xaviers ankomst till staden ordnades högtidliga processioner och andra ceremonier och mängder av människor fick tillfälle att röra och kyssa hans kropp. Berättelser om mirakulösa helanden var frekventa och kroppens inkorrumpa status stod i centrum. En saligförklaringsprocess inleddes kort därefter, men det var främst från och med början av 1600-talet som vittnesmål om mirakel dokumenterades på ett mer systematiskt sätt.

Francisco Xavier blev saligförklarad 1619 och helgon tre år senare. Kanoniseringen firades med stor pompa i Goa 1624, och kroppen togs upp ur graven och lades för offentlig visning i jesuitkyrkan Bom Jesus. Som huvudkälla till detta kapitel använder Gupta två reseskildringar, författade av en portugisisk jesuit respektive en italiensk resenär, men kompletterande vittnesmål från flera andra resenärer möjliggör en bredare skildring av platsen och epoken. Tiden för kanoniseringsfestligheterna var präglad av yttre hot. Dels fruktade portugiserna attacker från olika indiska grupper, dels rörde sig engelsmän och holländare i närområdet. Vid visningen 1624 kom Xaviers kropp något i skymundan; hans helighet var fastslagen från högsta ort och behövde inte längre fysiskt bevisas. Den var dessutom inte lika välbevarad längre. Vid festligheterna blev spanjoren Xavier något slags hedersportugis, en tydlig symbol för imperiet, men också för jesuitorden.

150 år senare, då Xavier visades upp nästa gång, var situationen en helt annan. Jesuiterna hade 1759 drivits ut ur det portugisiska imperiet, som en del av markisen av Pombals antiklerikala politik, och orden avskaffades av påven 1773. I detta kapitel använder Gupta framförallt brev som källor. Beskrivningarna i dessa dokument tyder på att visandet av Xavier nu främst hade blivit en statlig angelägenhet. Det hade till exempel utvecklats en ceremoni, *posse*, som innebar att nya vicekungar fick sin ceremoniella stav framför Xaviers grav. Vid flera tillfällen under 1700-talet hade monarkerna förbjudit att kroppen skulle visas offentligt, för att nedbrytningsprocessen kunde verka skrämmande på publiken, men bestämmelserna var framförallt en tydlig markering mot jesuiterna. 1782 visades dock kroppen till slut upp igen, efter att ha genomgått en medicinsk undersökning. Läkarna fann kroppen relativt välbevarad och menade att den kunde visas fram. Den lades nu i en glaslåda så att människor inte skulle komma för nära. Intressant är att notera är att de källor som Gupta aldrig någonsin nämner det faktum att Xavier var jesuit. Han hade blivit helt och hållet transformerad till en portugisisk kolonialhjälte.

Nästa gång Xaviers kropp visades upp i offentligheten var 1859, då kyrkoinstitutionen åter blivit starkare. Vid likbesiktningen observerade läkarna att kroppen krympt. Det fungerar för

Gupta som en liknelse för det krympande imperiet. 1822 hade det väldiga Brasilien blivit självständigt och i Indien var Goa och andra mindre enklaver hotade av Frankrike och England. Givet det pånyttfödda katolska intresset för evangelisation blev visningen 1859 betydligt mer missionsinriktad och beskrivningar av Francisco Xaviers liv, verksamhet och mirakel trycktes på flera europeiska och indiska språk. På grund av de förbättrade kommunikationsmöjligheterna hade stora grupper långväga pilgrimer möjlighet att resa till Goa. Själva kroppen fick återigen en större betydelse. Pilgrimerna fick kyssa helgonets fötter och trycka föremål mot kroppen. Publiken var inte bara katolsk, utan också många hinduer närvarande och det rapporterades om en serie konversioner till katolicismen.

Efter att Xaviers kropp under lång tid visats mycket sällan förändrades situationen 1910, varefter den kom att exponeras med ungefär tio års mellanrum. Just 1910 avskaffades den portugisiska monarkin och mellan 1932 och 1970 var António Oliveira Salazar landets envåldshärskare och ledare för den nya staten, O estado novo, ett korporativt samhällssystem byggt på fascism. Salazars uppfattning var att såväl Portugal som kolonierna var en outplånlig enhet, en stat, och Francisco Xavier blev en tydlig symbol för portugisiskheten och samväldet. Portugals kolonier må vara geografiskt utspridda, men de förenades enligt Salazar en ledare, ett språk och en religion. Gupta inriktar sin sista fallstudie på 1952, då också fyrahundraårsminnet av Xaviers död högtidlighölls. Att Indien hade frigjort sig från briterna sju år tidigare präglade naturligtvis situationen, och det är tydligt att man från portugisisk sida insåg risken att Goa skulle sväljas av den nya väldiga nationalstaten. Publiken som besökte Goa var mycket internationell denna gång. Pilgrimer kom från olika delar av det portugisiska väldet, men också från Europa, och många internationella journalister var närvarande. Gupta ger avslutningsvis en kort skildring av visningen av Xavier 1961. Förhoppningen var att kolonin skulle räddas genom helgonets förböner och den mirakelskapande kroppen, men redan under femte dagen invaderade den indiska armén, vilket satte punkt för den koloniala eran inte bara i Goa utan också i de små enklaverna Daman och Diu på indiska västkusten.

I sin spännande bok använder sig Pamila Gupta av många olika typer källor, såväl opublicerat som publicerat, samt en imponerande mängd sekundärlitteratur. Studien har en lättöverskådlig struktur och klara tematiseringar. Gupta talar om vad hon ska göra, gör det och sammanfattar vad hon gjort. Det är pedagogiskt, men enligt min uppfattning kunde hon ha kortat ned sammanfattningarna betydligt; det blir mycket upprepningar. Hon har lyckats väl med fallstudierna och att samtidigt beskriva den historiska utvecklingen under fyrahundra år. De fem tillfällena blir fönster mot historien och hon kopplar på ett tydligt sätt ihop dem

med strukturer och andra viktiga händelser. Boken är därför lämplig läsning både för specialisten och den som är mer allmänt intresserad kolonial (kyrko)historia. För övrigt har Xavier fortsatt att dyka upp i publika sammanhang, senaste gången mellan november 2014 och januari 2015 och det finns inga planer på att flytta honom från Goa. Med all säkerhet dyker han säkert upp igen 2024.

Magnus Lundberg